

ἀπόψεως προσφοράν, διαθρύπτουσαν τὴν ἐθνικὴν τοῦ φιλοτιμίαν, ἐθγνώμων εὐχαριστεῖ καὶ τὸν συγγραφέα καὶ τὴν ἐκδώσασαν τοιοῦτον ἔργον Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν.

N. B. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ. Κείμενον καὶ σχέδια Ἀναστασίου Κ. Ὁρλάνδου. Δευτέρα ἔκδοσις, ἠδημένη. Ἀθῆναι, 1958, σελ. 179.

Ἡ Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Ἀ. Ὁρλάνδου, διαλαμβάνουσα περὶ τῶν ἐκτὸς τῶν ναῶν μοναστηριακῶν κτισμάτων κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους, εἶχε πληρώσει τὸ πρῶτον ἐκδιδομένη (1927) κενὸν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας. Τὸ βιβλίον τυχὸν λίαν εὐμενοῦς κριτικῆς ἐξηντήθη καὶ ὁ πονήσας αὐτὸ ἀκάματος ἐρευνητὴς εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ συλλέξει νέον ὕλικόν. Ἦδη προβαίνει εἰς δευτέραν ἔκδοσιν ἐπὶ ἀρίστου στιλπνοῦ χάρτου, ἀριωτέραν τῆς πρώτης, προσθέσας «πολλὰς νέας φιλολογικὰς καὶ ἱστορικὰς πηγὰς καὶ μαρτυρίας, ἀφορώσας ἰδίως εἰς τὸν συσχετισμὸν τῶν βυζαντινῶν πρὸς τὰς παλαιοχριστιανικὰς μονὰς τῆς Ἀνατολῆς», καταλέξας ἀρκετὰ ἀκόμη βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα, συμπεριλαβὼν νέα κεφάλαια. Εἰς τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος προσέθεσε πολὺν χρήσιμον λεπτομερὲς εὐρετήριον, συνιστάμενον ἐκ πίνακος ἀρχαίων καὶ βυζ. συγγραφέων, πίνακος προσώπων, νεωτέρων συγγραφέων, γεωγραφικῶν ὀνομάτων, πραγμάτων, τῶν ἐν τῷ κειμένῳ βυζαντινῶν ὄρων καὶ τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῷ Μονῶν. Ἐπὶ τούτοις ἡ νέα ἔκδοσις ἐπλουτίσθη διὰ πολλῶν νέων σχεδίων καὶ εἰκόνων, ὥστε, ὅπως φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ἐπακολουθοῦντος εἰς τὸ εὐρετήριον καταλόγου τῶν εἰκόνων, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ν' ἀνέρχεται ἤδη εἰς 177.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου, μετὰ τοὺς προλόγους τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως, γίνεται λόγος διὰ τὸν ἐξωτερικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν μορφήν τῶν μοναστηρίων, ἅτινα, ἀποτελοῦντα μικρογραφίαν πόλεως, περιεβάλλοντο πάντοτε ὑπὸ ἰσχυρῶν καὶ ὑψηλῶν τειχῶν. Ἐξετάζεται ἔπειτα τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ περιβόλου, οἱ πυλῶνες, ἡ γενικὴ διάταξις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν μονῶν, ὧν ἡ αὐστηρὰ ὀργάνωσις περὶ τὸ καθολικὸν τὸ ὀρθούμενον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὀρθογωνίου περιβόλου φαίνεται ὅτι ἐπεκράτησεν ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐντεῦθεν. Γίνεται λόγος ἀκολουθῶς διὰ τὴν διάταξιν καὶ τὴν μορφήν τῶν κελλίων, τὰς στοὰς καὶ τὸν διάκοσμον τῆς προσόψεως αὐτῶν, τὰς κλίμακας, ἄλλοτε ξυλῖνας τοποθετουμένας ἐντὸς τῆς στοᾶς καὶ ἄλλοτε λιθῖνας καὶ ἐξωτερικὰς, τὰ εἰς ἕκαστον ὄροφον καὶ εἰς ἐκάστην πλευρὰν ἀποχωρητήρια, τὰς

3 - 3 - 1959

τραπέζας κατὰ τὴν γενικὴν διάταξιν αὐτῶν, τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὴν ἑξωτερικὴν διαμόρφωσίν των, τὰς ἐστίας, ὧν εἶναι ἐνδιαφέρον ὁ τρόπος τῆς στεγάσεως. Ἔπονται κεφάλαια διὰ τὰ φωτανάμματα, χώρους εἰς οὓς συνήρχοντο οἱ μοναχοὶ διὰ τὰ θερμανθῶν, τὰ μαγκιπεῖα, τὰ δοχεῖα, ἅτινα ἦσαν διαμερίσματα πρὸς φύλαξιν τιμαλφῶν ἢ ἄλλων ἀντικειμένων τῆς Μονῆς, ὧν τὰς κλείδας ἐκράτουν εἰδικοί μοναχοί, οἱ δοχειάριοι. Τὰ δοχεῖα διακρίνονται εἰς σκευοφυλάκια, ταμεῖα, βεστιάρια, δοχεῖα πρὸς φύλαξιν ἐδωδίων καὶ ποσίων τροφῶν, πιθῶνας πρὸς ἀποθήκευσιν ἐλαίου ἐντὸς πίθων βεβυθισμένων κατὰ τὸ ἥμισυ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους ἢ ἐντὸς κτιστῶν βάθρων, βαγενναρεῖα δι' ἐναπόθεσιν ὀγκωδῶν βυτίων οἴνου. Ἐν συνεχείᾳ ἑξετάζονται τὰ νοσοκομεῖα, ὧν ἴδιον ἐκέκτητο ἑκάστη Μονή, καὶ οἱ ξενῶνες. Μοναστηριακὰ νοσοκομεῖα διετερήθησαν δύο εἰς τὰ Μετέωρα. Ἐπὶ τῇ βάσει τυπικοῦ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μονῆς τοῦ Παντοκράτορος παρέχεται ἀναπαράστασις καὶ ἐρμηνεία τῆς κατόψεως τοῦ λαϊκοῦ ξενῶνος τῆς Μονῆς καὶ κρίνεται σχέδιον καταρτισθὲν ὑπὸ ἄλλων. Ἀκολουθεῖ κεφάλαιον διὰ τὰ γηροκομεῖα, ὧν ἓν διασώζεται παρὰ τὴν Μονὴν Πεντέλης, διὰ τὰ λουτρὰ καὶ τὸ σχέδιον αὐτῶν. Ἐπὶ τούτοις παρατίθενται τὰ περὶ ἀλουσίας χωρία καὶ ἀνασκευάζεται ἡ ἀντίληψις περὶ καθολικῆς ἀλουσίας τῶν μοναχῶν. Ἐκ τῶν μοναστηριακῶν λουτρῶν ἐσώθη ἓν παρὰ τὸ χωρίον Δερβενοσάλεσι τοῦ Κιθαιρώνος εἰς ἐγκαταλελειμμένην Μονὴν τοῦ 11^{ου} αἰῶνος. Γίνεται περιγραφή τοῦ λουτροῦ, δημοσιευθέντος ἤδη εἰς τὸν πρῶτον τόμον τοῦ Α.Β.Μ.Ε. (1936) ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως, καὶ παρέχεται τούτου προοπτικὴ ἀναπαράστασις. Ἐτερος λουτρῶν ἐσώθη εἰς τὴν Καισαριανήν, ἄλλην Μονὴν τοῦ 11^{ου} αἰῶνος, ἀτόπως μέχρι τοῦδε θεωρούμενος ὡς παρεκκλήσιον ἢ ἀγίασμα, ἐσχάτως ἀπαλλαγείς τῶν ὑπερθεῖν προσκτισμάτων. Καὶ τούτου παρέχεται κάτοψις, τομὴ καὶ φωτογραφία.

Ἔπειτα γίνεται λόγος διὰ τὰς βιβλιοθήκας, τὰς φιάλας, τὰς κινστέρνας, τὰς κρήνας. Ἀναφέρεται ποῦ αἱ τελευταῖαι ἰδρύνοντο, τίνα ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν παρουσίαζον, τίς ἡ διαμόρφωσις τῶν τμημάτων αὐτῶν καὶ ὁ διάκοσμος ὃν ἔφερον. Ἀφοῦ ἑξετασθῶν τὰ βορδοναρεῖα τῶν Μονῶν (στάβλοι), ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τῶν πύργων τῶν κωδωνοστασίων, οἵτινες ἦσαν ὑψηλότεροι καὶ καλλιτεχνικώτεροι τῶν ἐνισχυόντων τὸν περίβολον. Θίγεται τὸ θέμα τῆς εἰσαγωγῆς τῶν κωδῶνων κατὰ τὸν 9^{ον} αἰῶνα εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Σταυροφόρων, εἰς ἣν κατὰ τὸν συγγραφέα δυνατόν νὰ ὀφείλεται ἡ τοποθέτησις τοῦ πύργου τοῦ κωδωνοστασίου ἐπὶ τοῦ ναοῦ. Ἔπεται κεφάλαιον διὰ τοὺς ὀχυροὺς πύργους καὶ τέλος διὰ τὰ ἑξωμοναστηριακὰ κτήρια, πλυντήρια, ἀρσανάδες καὶ νεκρικοὺς ναῖσκους. Τὸ τμήμα περὶ πλυντηρίων ὡς καὶ τὰ περὶ κρηνῶν καὶ σκευοφυλακίων (βλ. ἄνωτέρω) ἀποτελοῦν προσθήκην τῆς ἀνὰ χεῖρας ἐκδόσεως. Πλυντηρίου παραδείγμα ἔχει συναντήσει ἐν μόνον ὁ συγγραφεύς, εἰς τὴν ἀγιορειτικὴν Μονὴν τοῦ

Χελανδρίου (περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ἤδη εἰς τὸν Η' τόμον (1955 - 1956) τοῦ Α.Β.Μ.Ε.). Τούτου ἔξετάζεται ἐνταῦθα ἰδιαιτέρως ἡ κεραμοπλαστική διακόσμησις καὶ ἡ ἐσωτερικὴ διάταξις τῶν σκαφῶν.

Ἡ θαυμαστὴ σαφήνεια ἡ διακρίνουσα τὴν Μοναστηριακὴν Ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ κ. Ὁρλάνδου, ἡ θεμελίωσις αὐτῆς κυρίως ἐπὶ πληθὺς μνημείων, αἵτινα ὁ ἴδιος ἀνεζήτησε, συνέλεξε καὶ ἐμελέτησεν, ἡ κατὰ τὸ δυνατόν πληρότης τοῦ βιβλίου καὶ τὸ εὐχρηστον αὐτοῦ, ἰδίᾳ μετὰ τὴν προσθήκην εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ ἐν τέλει εὐρετηρίου, καθιστᾷ τὸ σύγγραμμα κλασσικὸν εἰς τὸ εἶδός του. Εἶθε ἡ νέα ἔκδοσις, διαδιδομένη εὐρῶς καὶ εὐρίσκουσα ἀπήχησιν μετὰ τῶν ἀρχόντων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνακοπὴν τῆς καταστροφῆς τῶν ὡραίων παλαιῶν μοναστηριακῶν κτηρίων, ὥστε ὁ συγγραφεὺς νὰ μὴ λογίζεται εὐτυχής, ὥς λέγει ἐν τῷ ἐπιλόγῳ, μόνον ἐπειδὴ διέσωσεν αὐτὰ τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ χάριτος. Πρέπει ἄλλωστε ὁ συγγραφεὺς νὰ λογίζεται εὐτυχής, ἀφοῦ τόσα μνημεῖα ἔχει περισώσει δι' ἀναστηλώσεως, ὥς ἐπὶ μακρὸν προστὰς τῆς οἰκείας διευθύνσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

Ν. Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

Robert L. Scranton, Mediaeval Architecture in the Central Area in Corinth (Corinth: Results of excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens, vol. XVI), Princeton New Jers. 1957, σελ. I - XVI + 1 - 147 + πίν. 1 - 16 + σχέδ. I - VII.

Αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι, αἱ διενεργούμεναι ἀπὸ ἐξήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν ἐν Κορίνθῳ ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν καὶ διεξαγόμεναι κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας πόλεως, προσέκρουσαν ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰ λείψανα τῆς ζωῆς τῆς πόλεως κατὰ τοὺς ὑστάτους ρωμαϊκοὺς μέχρι καὶ τῶν τουρκικῶν χρόνων, βαθμηδὸν δ' ἀπέδωσαν ἄφθονον ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν, προσερχόμενον ἐκ τῶν χρόνων τούτων. Ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ μεσαιωνικοῦ ὕλικου ἔχουν ἤδη προσφερθῇ ἡ βυζαντινὴ κεραμεικὴ (Corinth XI [1942], The Byzantine Pottery, ὑπὸ Charles H. Morgan) καὶ τὰ μικροτεχνήματα (εἰς τὸν τόμον Corinth XII [1952], The Minor Objects, ὑπὸ Gladys R. Davidson). Ὁ παρὼν τόμος, δέκατος ἔκτος τῆς σειρᾶς Corinth, διὰ τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1930 παρουσιάζονται συστηματικῶς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐν Κορίνθῳ ἀμερικανικῶν ἀνασκαφῶν, συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ R. Scranton, εἶναι ἀφιε-